כיתה י' | תנ"ך | שיעור 5 מתוך 8 | 45 דק' | בראשית יז, א-כז

ממלכתי: סיפורי אברהם (בראשית יב-כה) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, רד"ק, ספורנו); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

ברית המילה ושינוי השמות: "התהלך לפני והיה תמים"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את מרכיבי הברית בפרק יז: הדרישה מאברם, שינוי השמות, הארץ, אות המילה והבשורה על יצחק
- התלמידים ינתחו את המשמעות של שינוי השמות אברם/אברהם ושרי/שרה ואת המילה המנחה "ברית" (13 פעמים בפרק)
- התלמידים יכירו את פירושי רש"י, רמב"ן וספורנו ל"הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי, וֶהְיֵה תָמִים" וידונו בברית כמחויבות הדדית

❓ השאלה הגדולה של השיעור

מה ההבדל בין ברית בין הבתרים (טו) לברית המילה (יז)? ומה פירוש הדרישה "והיה תמים"?

הפרק נפתח בדרישה: "אֲנִי־אֵל שַׁדַּי – הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי, וֶהְיֵה תָמִים", ואחריה "וְאֶתְּנָה בְרִיתִי, בֵּינִי וּבֵינֶךָ". בברית בין הבתרים רק ה' עבר בין הבתרים; כאן גם אברהם מתחייב: "זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ".

🧪 פתיחה

שאלה לכיתה: "מה ההבדל בין מתנה לבין חוזה?" ואחר כך: "מה קורה לשם שלכם כשאתם מקבלים תפקיד חדש (רב־סרן, דוקטור, כינוי בצבא)?" שתי השאלות מובילות לשני הנושאים של הפרק: ברית ושם.

📖 הסבר למורה

מבנה הפרק. הפרק בנוי מנאומים של ה' שאברהם כמעט אינו עונה עליהם. המילה "בְּרִית" חוזרת בו שוב ושוב, והיא המילה המנחה. החלק הראשון עוסק באברהם: "וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ, אַבְרָם; וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם, כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ"; ההבטחה לארץ: "אֵת כָּל־אֶרֶץ כְּנַעַן, לַאֲחֻזַּת, עוֹלָם". החלק השני: "הִמּוֹל לָכֶם, כָּל־זָכָר", "וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית, בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם". החלק השלישי: שרי נעשית שרה, ונולדת הבשורה על יצחק.

שתי בריתות. בפרק טו הברית חד-צדדית: ה׳ מבטיח ועובר לבדו בין הבתרים. בפרק יז הברית הדדית: יש דרישה ("הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי"), יש אות בגוף, ויש עונש למי שמפר: "וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא, מֵעַמֶּיהָ: אֶת־בְּרִיתִי, הֵפַר". אפשר להציג את שני הפרקים כשני שלבים: הבטחה ואחריה מחויבות.

הצחוק ויצחק. כשה׳ מבשר על בן משרה, "וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל־פָּנָיו, וַיִּצְחָק", ושואל "הַלְּבֶן מֵאָה־שָׁנָה יִוָּלֵד". הוא מבקש "לוּ יִשְׁמָעֵאל, יִחְיֶה לְפָנֶיךָ", וה׳ עונה שגם ישמעאל יתברך, "וְאֶת־בְּרִיתִי, אָקִים אֶת־יִצְחָק". שם הבן, יצחק, נולד מתוך הצחוק. הפרק מסתיים בביצוע מיידי: "בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה".

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

בראשית פרק יז, פסוקים א-כז

(א) וַיְהִי אַבְרָם, בֶּן־תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים; וַיֵּרָא ה' אֶל־אַבְרָם, וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי־אֵל שַׁדַּי – הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי, וֶהְיֵה תָמִים.

(ב) וְאֶתְּנָה בְרִיתִי, בֵּינִי וּבֵינֶךָּ; וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ, בִּמְאֹד מְאֹד.

(ג) וַיִּפֹּל אַבְרָם, עַל־פָּנָיו; וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים, לֵאמֹר.

(ד) אֲנִי, הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ; וְהָיִיתָ, לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם.

(ה) וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ, אַבְרָם; וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם, כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ.

(ו) וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד, וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם; וּמְלָכִים, מִמְּךָ יֵצֵאוּ.

(ז) וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָּ, וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם – לִבְרִית עוֹלָם: לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים, וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ.

(ח) וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֵת אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ, אֵת כָּל־אֶרֶץ כְּנַעַן, לַאֲחֻזַּת, עוֹלָם; וְהָיִיתִי לָהֶם, לֵאלֹהִים.

(ט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם, וְאַתָּה אֶת־בְּרִיתִי תִשְׁמֹר – אַתָּה וְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ, לְדֹרֹתָם.

(י) זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ, בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם, וּבֵין זַרְעֲךָ, אַחֲרֶיךָ: הִמּוֹל לָכֶם, כָּל־זָכָר.

(יא) וּנְמַלְתֶּם, אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם; וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית, בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם.

(יב) וּבֶן־שְׁמֹנַת יָמִים, יִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר – לְדֹרֹתֵיכֶם: יְלִיד בָּיִת – וּמִקְנַת־כֶּסֶף מִכֹּל בֶּן־נֵכָר, אֲשֶׁר לֹא מִזַּרְעֲךָ הוּא.

(יג) הִמּוֹל יִמּוֹל יְלִיד בֵּיתְךָ, וּמִקְנַת כַּסְפֶּךָ; וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם, לִבְרִית עוֹלָם.

(יד) וְעָרֵל זָכָר, אֲשֶׁר לֹא־יִמּוֹל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתוֹ – וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא, מֵעַמֶּיהָ: אֶת־בְּרִיתִי, הֵפַר. {ס}

(טו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, אֶל־אַבְרָהָם, שָׂרַי אִשְׁתְּךָ, לֹא־תִקְרָא אֶת־שְׁמָהּ שָׂרָי: כִּי שָׂרָה, שְׁמָהּ.

(טז) וּבֵרַכְתִּי אֹתָהּ, וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן; וּבֵרַכְתִּיהָ וְהָיְתָה לְגוֹיִם, מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ.

(יז) וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל־פָּנָיו, וַיִּצְחָק; וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ, הַלְּבֶן מֵאָה־שָׁנָה יִוָּלֵד, וְאִם־שָׂרָה, הֲבַת־תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד.

(יח) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם, אֶל־הָאֱלֹהִים: לוּ יִשְׁמָעֵאל, יִחְיֶה לְפָנֶיךָ.

(יט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן, וְקָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ, יִצְחָק; וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתּוֹ לִבְרִית עוֹלָם, לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו.

(כ) וּלְיִשְׁמָעֵאל, שְׁמַעְתִּיךָ – הִנֵּה בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ, בִּמְאֹד מְאֹד: שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם יוֹלִיד, וּנְתַתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל.

(כא) וְאֶת־בְּרִיתִי, אָקִים אֶת־יִצְחָק, אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לַמּוֹעֵד הַזֶּה, בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת.

(כב) וַיְכַל, לְדַבֵּר אִתּוֹ; וַיַּעַל אֱלֹהִים, מֵעַל אַבְרָהָם.

(כג) וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ, וְאֵת כָּל־יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֵת כָּל־מִקְנַת כַּסְפּוֹ – כָּל־זָכָר, בְּאַנְשֵׁי בֵית אַבְרָהָם; וַיָּמָל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתָם, בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה, כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ, אֱלֹהִים.

(כד) וְאַבְרָהָם – בֶּן־תִּשְׁעִים וָתֵשַׁע, שָׁנָה: בְּהִמֹּלוֹ, בְּשַׂר עָרְלָתוֹ.

(כה) וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ, בֶּן־שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה: בְּהִמֹּלוֹ – אֵת, בְּשַׂר עָרְלָתוֹ.

(כו) בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה, נִמּוֹל אַבְרָהָם, וְיִשְׁמָעֵאל, בְּנוֹ.

(כז) וְכָל־אַנְשֵׁי בֵיתוֹ יְלִיד בָּיִת, וּמִקְנַת־כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן־נֵכָר – נִמֹּלוּ, אִתּוֹ. {פ}

כדאי לקרוא בכיתה את א-ח, טו-כב וכג-כז; את ט-יד אפשר לסכם.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי, וֶהְיֵה תָמִים" (בראשית יז, א)

💭 **מפרשים:** רש"י: "הִדַּבֵּק בַּעֲבוֹדָתִי", ו"הֱיֵה שָׁלֵם בְּכָל נִסְיוֹנוֹתַי"; ולפי המדרש "שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָעָרְלָה בְּךָ אַתָּה בַּעַל מוּם לְפָנַי".

📜 **כתוב:** "וֶהְיֵה תָמִים" (בראשית יז, א)

💭 **מפרשים:** ספורנו: "וּקְנֵה הַשְּׁלֵימוּת הָאֶפְשָׁר לְמִין הָאֱנוֹשִׁי". רמב"ן: "שֶׁיֵּאָמִין בְּלִבּוֹ כִּי הקב"ה לְבַדּוֹ הוּא בַּעַל הַיְכֹלֶת".

📜 **כתוב:** "וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל־פָּנָיו, וַיִּצְחָק" (בראשית יז, יז)

💭 **מפרשים:** רש"י: "לְשׁוֹן שִׂמְחָה" לפי תרגום אונקלוס, "וְשֶׁל שָׂרָה לְשׁוֹן מָחוֹךְ": "לָמַדְתָּ שֶׁאַבְרָהָם הָאֱמִין וְשָׂמַח".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: מתנה או חוזה? ושם חדש (5 דקות)
2. קריאה: יז, א-ח; "הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי, וֶהְיֵה תָמִים" ושינוי השם (9 דקות)

3. טבלת השוואה: ברית בין הבתרים (טו) מול ברית המילה (יז) (8 דקות)
4. כתוב / מפרשים: רש"י, רמב"ן וספורנו על "והיה תמים" (9 דקות)
5. קריאה: יז, טו-כב; שרה, הצחוק, יצחק וישמעאל (8 דקות)
6. "בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה": סיכום וכרטיס יציאה (6 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה דורש ה' מאברהם, ומה הוא מבטיח לו (יז, א-ח)?
2. מה ביקש אברהם על ישמעאל, ומה ענה ה' (יז, יח-כא)?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה המשמעות של שינוי השם "כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ"? מה משתנה בתפקיד של אברהם?
2. לפי רש"י, מה ההבדל בין הצחוק של אברהם לצחוק של שרה?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם ברית שיש בה דרישות חזקה יותר מברית שהיא רק הבטחה? נמקו.
2. האם אפשר להיות "תמים"? מה זה אומר בחיים שלכם?

🏁 סיכום השיעור

בפרק יז הברית בין ה' לאברהם הופכת להדדית: לאברהם יש שם חדש, תפקיד חדש ("אב המון גוים"), ואות ברית בבשרו. גם שרה מקבלת שם חדש ואת ההבטחה לבן. אברהם מקיים את הציווי מיד, ביום שבו נצטווה.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד משלים על פתק: "לפי דעתי, הדרישה "וֶהְיֵה תָמִים" פירושה בימינו: ..."

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: המילה המנחה "ברית", מבנה הנאומים ושתיקת אברהם.
- השוואה בין פרק טו לפרק יז (הבטחה מול חוזה הדדי); מנהג המילה כאות זהות בעולם הקדום ברמה עובדתית.
- דיון פתוח: שם וזהות, מחויבות ושייכות לקהילה; מה הופך סמל לברית?

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- מחלוקת בפירוש "והיה תמים": רש"י ("הֱיֵה שָׁלֵם בְּכָל נִסְיוֹנוֹתַי"), רמב"ן (אמונה בבעל היכולת), ספורנו (שלמות אנושית).
- מצוות ברית מילה כיסוד: "וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם, לִבְרִית עוֹלָם"; זריזות במצוות "בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה".
- רש"י (יז, ה) על שינוי השם, ורש"י (יז, יז) על צחוק של שמחה מול צחוק של ספק.
- אמונה ומידות: הליכה לפני ה' כדרך חיים.

💡 הערות למורה

פרטי המילה עצמם אינם עיקר השיעור; העיקר הוא מושג הברית, השם והתפקיד. בכיתות מעורבות כדאי להדגיש את שרה, שגם היא מקבלת שם וברכה: "וְהָיְתָה לְגוֹיִם". למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

השוואה בין שתי הבריתות, שינוי השמות, שלושה פירושים ל"והיה תמים", הצחוק ויצחק, שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- בראשית יז (מכון ממרא)
- רש"י על בראשית יז, א (ספריא)
- רש"י על בראשית יז, יז (ספריא)
- רמב"ן על בראשית יז, א (ספריא)
- ספורנו על בראשית יז, א (ספריא)

מחוון: ברית המילה ושינוי השמות: "התהלך לפני והיה תמים"

1. טו: זרע וארץ; לא נדרש מעשה (רק לקחת בעלי חיים); לפיד אש בין הבתרים. יז: "וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד", מלכים, הארץ ("לַאֲחֻזַּת, עוֹלָם"), אלוהים לזרעו; "הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי, וֶהְיֵה תָמִים" ומילה; אות המילה בבשר ושינוי השם.
2. אברם, "אב רם", הופך ל"אב המון גוים": אברהם כבר לא רק אב לבני ביתו אלא אב לעמים רבים, דמות בעלת שליחות אוניברסלית.
3. רש"י: "הֱיֵה שָׁלֵם בְּכָל נִסְיוֹנוֹתַי", ולפי המדרש שלמות דרך המילה. רמב"ן: אמונה שה' לבדו "בַּעַל הַיְכֹלֶת". ספורנו: שלמות של ידיעת ה' והידמות לדרכיו. כל השוואה מבוססת מתקבלת.
4. לפי רש"י (ותרגום אונקלוס) צחוק של שמחה: אברהם האמין ושמח. מן הצחוק נגזר השם יצחק ("וְקָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ, יִצְחָק").
5. אברהם אוהב את בנו הקיים ודואג לו. ה' עונה שגם ישמעאל יתברך ("הִנֵּה בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ"), אבל הברית תוקם עם יצחק.
6. אברהם מקיים מיד, ביום הציווי, בלי לדחות. זה מראה זריזות ונאמנות.
7. תשובה טובה: טו היא הבטחה חד-צדדית; יז מוסיפה דרישה, אות ושינוי שם; ההבטחה לארץ חוזרת ("אֵת כָּל־אֶרֶץ כְּנַעַן"); פירוש ל"והיה תמים" מראה מה נדרש מאברהם. ניקוד מוצע: השוואת הפסוקים 8, פירוש 6, עמדה מנומקת 6.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, רד"ק וספורנו מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה' מובא בכתיב ה'. ממלכתי: סיפורי אברהם (בראשית יב-כה) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, רד"ק, ספורנו); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.